

«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ:
НОВІ РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ»

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

26 вересня 2023 року

Соціологічна асоціація України
Південноукраїнське відділення САУ
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Кафедра філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»
Факультет психології, політології та соціології
Universitatea de Stat din Moldova
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Centrul Sociologie și Psihologie Socială al ICJPS
Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova

**«ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ»**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції
26 вересня 2023 року

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

УДК 316+339.94
ББК 60.5+66.4

Рецензенти:

Інна ГОЛУБОВИЧ, докторка філософських наук, професорка, завідувачка кафедри філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Денис ЯКОВЛЕВ, доктор політичних наук, професор, декан ФППС Національного університету «Одеська Юридична Академія».

Рекомендовано Вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Протокол № 5 від 30.11.2023 р.

Редакційна колегія:

Відповідальний редактор – **Олена ЛІСЕЄНКО**, д. соц. н., професорка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса), голова Південноукраїнського відділення САУ, Україна.

Члени редколегії:

МОКАНУ Віктор – д. соц. н., директор Центру соціології та соціальної психології Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень Державного університету Молдови, керівник Асоціації соціологів і демографів Республіки Молдова, Республіка Молдова;

БОРІНШТЕЙН Євген – д. філос. н., професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

ПЕТІНОВА Оксана – д. філос. н., професорка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

АТАМАНЮК Зоя – д. філос. н., доцентка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

МОКАНУ Анжела – докторка соціології, науковий співробітник Центру соціології та соціальної психології Інституту правових, політичних та соціологічних досліджень Державного університету Молдови, Республіка Молдова.

Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. 26 вересня 2023 року. м. Кишиневу – м. Одеса / за ред. О. В. Лісеєнко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 93 с.

Матеріали конференції представлені в авторській редакції мовою оригіналу

© Південноукраїнське відділення Соціологічної асоціації України, 2023

© Асоціація соціологів та демографів Республіки Молдова, 2023

**ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА
ВИКЛИКИ: МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

«кібернетично обумовлена фізична самотність». Визначаємо її як відокремленість індивідів від людського оточення на рівні прямого «живого» візуального та вербального спілкування при тому, що вони за допомогою смартфонів отримують візуальний, письмовий та звуковий зв'язки, але на відстані від людей і опосередковано. Це не суто європейська проблема, але вона, на наш погляд, посилює схильність європейців до індивідуалізації, невтручання в приватне життя, від яких недалеко до байдужості. А це, в свою чергу, ще більше буде переробляти їх консолідацію в ЄС на утопію. А якщо мігранти виявляться більш консолідованими, – то і на антиутопію.

Література:

1. Ларс Фр. Г. Свендсен Філософія самотності. Пер. з норвезьк. Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка Центр, 2017. 208 с.
2. Klinenberg E. Going Solo: The Extraordinary Rise and Surprising Appeal of Living Alone. N.-Y.: The Penguin Press, 2012. 288 p.

Людмила КАЛАШНИКОВА

доктор соціологічних наук, професор

Криворізький державний педагогічний університет, Україна

АКТУАЛІЗАЦІЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕАЛІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Освіта є базовим елементом людського розвитку, що нерозривно пов'язаний з усіма ключовими сферами суспільного буття. Протягом останніх кількох років вітчизняна система освіти зазнала кардинальних змін, спершу пов'язаних з пандемією, а згодом із початком повномасштабної російсько-української війни. Відтак до традиційних освітніх ризиків, а саме *політико-правових* (модернізація законодавства внаслідок зміни пріоритетів/стратегій державної політики в галузі освіти тощо), *фінансово-економічних* (недостатність бюджетування; недосконалість механізмів залучення коштів грантодавців й т. д.), *організаційно-технічних* (територіальна та фізична недоступність; невідповідність організаційної структури закладів освіти їх цілям, завданням і функціям; недостатність матеріально-технічного забезпечення і т. ін.) та *кадрових* (зниження рівня професійно-кваліфікаційної підготовки; демотивація освітян; плинність кадрів тощо) [7; 8], додалися *нові*, такі як небезпечність освітнього простору, навчання на тимчасово окупованих та прифронтових територіях, неможливість завершення розпочатого реформування нової української школи, наявні освітні втрати, масовий дистрес, надмірне навантаження через одночасне навчання за кордоном і в

Україні за несинхронізованими програмами, мовний бар'єр в інтеграційних класах і студентських групах, призупинення трудових відносин з частиною освітян, що виїхали за кордон, виялові відключення світла та відсутність Інтернет-з'єднання, мобільного зв'язку, неможливість проведення зовнішнього незалежного оцінювання цьогоріч і заміна його на комп'ютерний національний мультипредметний тест тощо.

Процедура оцінки ризиків передбачає вимірювання обсягу шкоди і завданих збитків внаслідок настання небезпек й має на меті з'ясування можливостей управління ними. Часто-густо в реальному житті реалізація такої оцінки спонукає до вироблення інсайтів щодо повного чи часткового усунення дії небезпек, а також мінімізації їх негативних наслідків та залишкових ризиків. Провідним обов'язком державних органів влади, а також адміністрації будь-якого закладу освіти є забезпечення освітнього процесу для всіх його учасників. Саме тому доречним є долучення до оцінки ризиків як педагогічних, науково-педагогічних працівників, так і учнів, студентів та їх батьків (опікунів чи довірених осіб), зокрема йдеться про консультування на всіх етапах оцінки. Здебільшого вважається, що особи, обізнані в проведенні оцінки ризиків, є компетентними у наданні рекомендацій щодо заходів управління ними. Відтак, такий формат проведення оцінки ризиків у системі освіти передбачає підвищення ефективності ризик-контролю у цій сфері.

Оцінку ризиків слід починати з виявлення небезпек, оцінювання ймовірності їх настання, далі передбачається обґрунтування вибору заходів їх усунення і мінімізації наслідків. Наступним кроком є перевірка достатності й ефективності вжитих заходів, встановлення необхідності вжитку додаткових заходів, визначення їх пріоритетності, а також превенція появи нових ризиків. Проведення соціологічних моніторингових досліджень на кожному з етапів оцінки із залученням учасників освітнього процесу дозволяє реалізовувати діагностичну, аналітико-прогностичну, інформативну, а відтак й управлінську функцію [3].

Від початку війни фахівці-соціологи активно долучилися до проведення емпіричних соціологічних досліджень небезпек, загроз і ризиків, які чатують на учасників освітнього процесу. Зокрема, йдеться про проекти, реалізовані Державною службою якості освіти України спільно з Національним агентством забезпечення якості вищої освіти [9], соціологічною групою «Рейтинг» [5], аналітичним центром Cedos за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» [2], аналітичним центром «ОсвітАналітика» Київського університету ім. Б. Грінченка [1], Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» спільно з Міністерством освіти і науки України [4], Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва разом з Київським міжнародним інститутом соціології [6] та ін. На думку аналітиків та експертів, переважна більшість освітніх ризиків спричинена людськими втратами,

неможливістю відновлення більшості освітніх закладів та їх матеріально-технічної бази після фізичних руйнувань внаслідок бомбардувань, відсутністю облаштованих укриттів у тих закладах, які функціонують сьогодні, особливо у прифронтових областях. Не менш актуальними проблемами є пропуски занять внаслідок постійних повітряних тривог, відключення електроенергії, Інтернету, мобільного зв'язку, браку технічних засобів навчання та належно облаштованих робочих місць. Особливої уваги потребують учні і студенти вразливих груп (ті, що проживають у сільській місцевості, на тимчасово окупованих територіях, мають статус осіб з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщених осіб, походять з родин, де є військовослужбовці чи загиблі під час війни, зокрема батьки). Реформа нової української школи і створення мережі старших шкіл (ліцеїв), спроможних надавати профільну середню освіту, потребує перегляду у світлі реальних запитів регіональних ринків праці щодо підготовки фахівців для повоєнної відбудови України.

Звісно, що перелік освітніх ризиків, озвучений соціологами у чисельних звітах й аналітичних записках, не є достатнім чи вичерпним. А більшість тих заходів, що реалізуються сьогодні державними органами влади та адміністраціями освітніх закладів, носить характер ситуативного, несистемного вирішення проблем. Безумовно, освітні втрати, пов'язані з прогалинами у навчанні сьогодні, негативно вплинуть на якість освіти в майбутньому й потребуватимуть реалізації компенсаторних заходів. Проте, з огляду на те, що війна досі триває, щонайменше треба слідувати прислів'ю «попереджений – значить озброєний» (від лат. praemonitus, praemunitus), а отже провідним завданням соціологів у процесі оцінки ризиків освітнього середовища залишається відстеження ситуації, моніторинг рівня її критичності, залучення експертів з суміжних областей для розробки рішень щодо управління ризиками у сфері освіти.

Література:

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
2. Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи / Когут І., Нікуліна О., Сирбу О., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Київ : Cedos, Міжнародний фонд «Відродження», 2023. 140 с. URL : https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf.
3. Калашнікова Л. В. Соціологічний моніторинг безпеки життєдіяльності особистості. *Український соціум*. 2017. № 1. С. 49-59.
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці : «Букрек». 2022. 140 с.
5. Проблеми український дітей під час війни (27 січня – 1 лютого 2023). *Дослідження. Соціологічна група «Рейтинг»*. 2023. 55 с. URL : https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ucap_children_012023.pdf.

6. Результати опитування «Між якістю та безпечністю: шкільна освіта та вступ в умовах війни». Київ : Фонд «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва», 2023. 20 с. URL : <https://dif.org.ua/uploads/pdf/127632073464d536f44efab1.00636277.pdf>.
7. Хмелевська О. М. Освітні ризики у контексті людського розвитку. *Demography and Social Economy*. 2016. № 3 (28). С. 145-157.
8. Черненко Н. М. Аналіз та класифікація вірогідних ризиків у галузі освіти. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2014. № 7. С. 179-183.
9. Яку форму навчання обирають заклади фахової передвищої та вищої освіти: результати опитування. *Державна служба якості освіти України*. 26 серпня 2022. URL : <https://sqe.gov.ua/yaku-formu-navchannya-obirayut-zakladi-f/>.

Євген БОРИНШТЕЙН

*доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Україна*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФУНДАМЕНТ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

У ХХІ столітті поняття «капітал» стало глобальним, оскільки воно дозволяє всебічно досліджувати різновекторні фактори (в тому числі й соціокультурні) розвитку суспільства та економіки. Виходячи з цього під капіталом я розумію будь-які активи, які можуть накопичуватися, приносити матеріальний (чи якийсь інший) дохід, передаватися, а також володіє такими властивостями, як конвертованість і здатність до збільшення. Таке широке розуміння даної категорії надає можливість аналізувати різноманітний спектр різних форм капіталу. Але саме соціокультурний капітал є основою розвитку сучасного суспільства, його інтелектуальних та соціогуманітарних навичок.

При дослідженні сутності соціокультурного капіталу роду необхідним є звернення до основних теоретиків концепції соціального капіталу, яка виступає теоретико-методологічною основою для аналізу даного явища сучасності. Теорія соціального капіталу акцентує свою увагу на власне соціальних зв'язках, в той час як дослідження соціокультурного капіталу передбачає враховувати його нормативно-ціннісну та культурну складові, а саме: норми, правила, цінності, установки, традиції конкретного співтовариства, культура, цивілізація, мораль.

Серед дослідників теорії соціального капіталу виділяються праці Л. Дж. Ханіфана, який ввів поняття «соціальний капітал», П. Бурдьє, котрий розробив першу розгорнуту теорію соціального капіталу, Дж. Коулмана, що обґрунтував взаємозв'язок соціального капіталу і соціальної структури,